

Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen

Foredrag på årsmødet for Selskabet for dansk Skolehistorie 1981

AF VIGGO LAND

Viggo Land har i mange år fulgt folkeskolens udvikling på nærmeste hold. Som amtsskolekonsulent på Fyn har han været aktiv i det lokale planlægningsarbejde og har desuden deltaget i centrale kommissioner og udvalg vedr. skolevæsenets udformning. I artiklen gengiver Viggo Land træk fra konsulentarbejdet fra en tid, der karakteriserer folkeskolens opbrud.

Jeg vil gerne begynde med at fortælle, at jeg er af »folkeskoleoprindelse«. Mine forældre var lærerfolk i Lumby på Nordfyn – der, hvor det flade Nordfyn begynder og strækker sig videre mod nord og vest i det, der kaldes »Sletten«. De 10 første år af mit liv voksede jeg op her i en af Frederik den IV.s Rytterskoler, og over indgangen til skolen var indmuret den kendte tavle med monarkens ord:

Halvtredsindstyve år, Gud, har du mig opholdet,
at sygdom, krig og pest mig intet ondt har voldet.
Thi yder jeg min tak og breder ud dit navn
og bygger skoler op de fattige til gavn.

Fra 1925 til 1932 gik jeg på Odense Kathedralskole, og fra studentereksamen gik det lige ind i 2. klasse på Odense Seminarium, hvor jeg kom med i det første hold uddannet under læreruddannelsesloven af 1930, der som en væsentlig nydannelse indførte stærkere brug af elevernes selvstændige arbejde i form af speciallæsning og årsarbejder. Dengang havde de enkelte seminarier deres karakteristiske fysiognomier, og Odense Seminarium var præget af et grundtvigsk skolesyn, hvilket kom frem på mange måder, men dog måske mest ved forstander Ejler Møllers »salsforedrag«, hvor alle elever samledes i foredragssalen én gang om ugen og hørte hans gennemgang af dansk og nordisk litteratur, en oplevelse, vi alle så hen til.

I 1935, hvor vi dimitteredes, var forholdene præget af stor arbejdsløshed blandt lærerne. Vi cyklede land og rige rundt og forsøgte at gøre et fordelagtigt indtryk på skolekommissioner og på præsterne, der næsten alle steder endnu sad som kommissionsformænd. Dette førte uvægerligt til, at vi adskillige gange kom i forhør om vor stilling til katekismusundervisning. Et lille træk fra denne tid: Vi var tre, der

var blevet indkaldt til Grindsted. Vi havde cyklet det store jyske sogn rundt en regnfuld efterårsdag, og om aftenen skulle afgørelsen falde på et skolekommissionsmøde på Grindsted hotel. Fattige som vi var, sad vi tre delinkventer ude i restauranten og spiste et såre beskedent måltid, og vi aftalte, at den, der fik stillingen, skulle refundere udgifterne til fortæring til de to andre. Så gik døren op til mødesalen, et stort aflangt rum, hvor den talstærke skolekommission sad omkring et langt bord med provsten for bordenden. Man ønskede endnu engang at tage os i øjesyn. Vi gik ind og stillede os op for bordenden, og på god vestjysk maner – dvs. i komplet tavshed – mønstrede den store forsamling os endnu engang, hvorefter det med et nådigt nik blev os tilkendegivet at vi kunne forlade lokalet og afvente. Resultatet blev en alfabetisk indstilling, dvs. at skoledirektionen skulle afgøre sagen. Heldigvis for os tre lykkedes det os at finde andet arbejde ret hurtigt, så kommissionen måtte ud med et nyt opslag.

I sommeren 1936 deltog jeg i et husflidskursus på Kalundborg Husflidshøjskole, hvor vi lærte bogindbinding, rørfletning, tarsoarbejde m.m. Der var arrangeret en udflugt for kursisterne til Sorøegnen, og på turen var indlagt et besøg hos den nye undervisningsminister, der opholdt sig i den villa ved Sorø sø, som var stillet til rådighed for ministeren. Jørgen Jørgensen var blevet undervisningsminister i ministeriet Stauning i 1935, og nu sad han denne sommerdag i spisestuen omgivet tæt af alle os kursister og snakkede skole med os. For de fleste af os var det nok det første møde med denne yngre landmand fra Lejre, og det gjorde et stærkt indtryk at høre, med hvilken interesse og varme han udviklede sit syn på, hvad han ønskede, der skulle ske i de kommende år med folkeskolen. Det syn, han udviklede, blev i mange måder opfyldt ved folkeskoleloven af 1958, d.v.s. 22 år senere.

Og så kom fire år som andenlærer i Thyregod og ti år som førstelærer i Snave på Sydvestfyn mellem Assens og Fåborg. Snave skole var en typisk landsbyskole for denne tid. Den havde 4 klasser med et lille hundrede børn. Ved skolen var desuden ansat en forskolelærerinde. Skolen havde hverandendagsundervisning med gymnastik og håndgerning i sommerhalvåret, så pigerne havde i hvert fald flere skoledage om ugen, der gik til 16.30.

Pædagogisk set havde skolen den fordel, at fagenes integrering – selv om begrebet måske ikke var opfundet dengang – ingen proble-

mer voldte. Stoffet i orienteringsfagene blev udnyttet i danskundervisningen, og da man var rådende over alle skoledagens 6 timer, forhindrede ingen en i at tage en hel skoledag ud nogle gange i sommerhalvåret og bruge den til ekskursioner i den naturskønne egn. Iøvrigt blev man som landsbylærer dengang helt opslugt dels af skolearbejdet og dels af de mange folkelige opgaver, der lå i sognet: aftenskole, sognebibliotek, gymnasik- og ungdomsforening, forældre-møder, kirketjeneste, foredragsforening, hvor vi i krigsårene havde et bredt foreningsmæssigt samarbejde med Indre Mission, Ungdomsforening, Husmoderforening, Husmandsforening m.fl.

Landsbyskolens andenrangsstempel mærkedes dog tydeligt. Skulle børnene have en realeksamen, så forlod de os i 10-11 års alderen – bortset fra de forholdsvis få, der søgte Glamsbjerg Friskoles 2-årige præliminærkursus – og forholdene følte ikke bedre ved, at den lokale realskolebestyrer forsynede den lille annonceavis med henvendelser til forældrene om, at hvis man virkelig ville sine børns vel, så gik vejen over hans skole.

De første amtsskolekonsulenter

Stillingen som amtsskolekonsulent havde set dagens lys ved skoletilsynsloven af 1933, og man gik dengang forsigtigt til værks, idet man ikke kunne vide, hvordan den nye konsulentordning ville virke i folkeskolen. De første amtsskolekonsulenter blev ansat for 6 år, men forblev samtidig i deres stillinger i skolen, idet stillingen blev betjent ved vikar – en temmelig utilfredsstillende ordning. Ved revisionen af skoletilsynsloven i 1946 ændredes dette til, at de nu blev tjenestemænd ansat af undervisningsministeriet efter indstilling af skoledirektionen. Af det første »kuld« fungerede i 1951 – det år, hvor jeg begyndte den 1. november som konsulent for Odense og Assens amtsråds-kredse – Ebbe Stephansen, Roskilde amt, L. C. Jensen, Frederiksborg amt, H. P. Jørgensen, Præstø amt, Hessilt, Maribo amt, Christoffer Hansen indtil 1. november for Odense amt, Mejlgaard, Thisted amt og Willumsen, Viborg amt. De havde været til stede ved det møde i undervisningsministeriet i 1935, hvor departementschef A. Barfod i en tale på myndig og klog og særdeles forstående måde vejledede de nye konsulenter. Her var jo virkelig sket noget, der dannede afslutning på en epoke og indledning til en ny. Gennem flere århundreder havde skolen været underlagt det gejstlige tilsyn, nu

ophørte ikke alene dette, men begrebet »tilsyn« fremtrådte i en stærkt afsvækket form, hvilket bl.a. understregedes i »konsulent«-betegnelsen. Barfod sagde bl.a.: »Man må ikke overse, at det, der har været betænkeligheden ved amtsskolekonsulentstillingen i det hele taget, fra mange sider, er frygten for ensretning. Man ønsker ikke en indpiskning af nye metoder eller en forkæmper for nye principper i undervisningen. For alle, der kommer i en tilsynsstilling eller i det hele taget i en stilling, hvor man skal bedømme andres arbejde, gælder det efter mit skøn i høj grad, at man ikke må ride en kæphest eller være partigænger. Man skal stå noget tilbåge fra den strid, der kæmpes i faglig henseende, og bestræbe sig for at se med forståelse både på den gamle lærer, der gør sig flid på sin maner, og på den unge, der har hele Arbejdsskolens nyeste ideer i hovedet«.

Jeg tror nok, man må sige, at de første konsulenter efterlevede Barfods kloge ord – og da man havde set dem an i de første år, så mødtes de med tillid fra kollegerne i skolen og fra sogneråd og skolekommissioner i de mange kommuner, der prægede det kommunale billede dengang.

Netop fordi de første konsulenter var dybt folkeligt forankrede, kommet som de var fra vidt forskellige skolemiljøer ud over landet, men helt overvejende fra mindre skoler, som da prægede skolebilledet, ja, så afspejlede de på en vis måde dansk folkekarakter i dens mange forskellige afskygninger – det sjællandske – det lolland-falsterske med Hessilt, der aldrig fornægtede sin hjemstavns-dialekt – over Fyn med Christoffer Hansen, der med sin ro og stilfærdige fasthed forenet med et kritisk blik for al poseren tillige rummede et fynsk lune, der helt var i familie med Carl Nielsens »fynske forår« – til Willumsen i Viborg, en menneskelig rig repræsentant fra Blicher-egnen. Og så var der de tre sønderjyder – Novrup, Sønderborg amt, Roust, Haderslev amt og Brejl, Tønder amt. De arbejdede under den specielle sønderjyske status, idet de var forretningsførende for deres direktioner. Det gjorde intet skår i samarbejdet, men jeg husker fra de første år, at vor status enkelte gange kom op til drøftelse i vor kreds, og da kunne det godt slå gnister, når sønderjyderne holdt på, at deres var det rigtige, men så plejede Stephansen at rejse sig i hele sin vælde og slog fast, at som stillingen var bestemt i 1933 skulle det forblive at være – og derved blev det.

Lærerens situation dengang var en anden end i dag – det var de

små skolars tid ofte med en førstelærer og en lærerinde – og hvis man kom ind i en konfliktsituation, stod man dengang langt mere ene end i dag. Gennem en årrække havde jeg et nært forhold til min forgænger i embedet, og jeg husker, Christoffer Hansen kort skildrede denne situation ved at sige: »Når vognen hælder, viser det sig ofte, at mange er ivrige efter at skubbe den i grøften« underforstået, at i sådanne situationer havde amtsskolekonsulent en klar opgave i at stille sig ved lærerens side og støtte vedkommende, så langt rimelighed og ret strakte.

1951-1958

Den skolemæssige situation i 1951 var den, at man nu var kommet igennem de første efterkrigsår, og at man atter kunne tage tråden op omkring gennemførelsen af 1937-loven. Og der var nok at tage fat på. Et mindre antal kommuner – mest på Sjælland – havde fået bygget skole inden krigens udbrud, men i den helt overvejende del af kommunerne lå skolevæsnene og ventede på planlægning og skoleudbygning.

Illustrerende kan være skolefordelingen i 1951 i de to amtskredse, jeg var knyttet til. Af 2-, 3- og 4-klassede skoler fandtes 131, af 5- og 6-klassede skoler 21 og af 7-klassede skoler i alt 9, og her må huskes, at Odense omegnskommuner hørte under amtsråds kredsen: Dalum, Sanderum, Tarup-Pårup, Næsbyhovedbroby m.fl.

Men såvel politikere som skolefolk og mange forældre var også klar over, at den foreliggende skolelov fra 1937 måtte tages op til fornyet overvejelse og revision, og dermed gik vi ind i 50-ernes strukturdebat. I 1953 var Julius Bomholt i ministeriet Hedtoft atter blevet undervisningsminister, og hans dynamiske arbejdsform fornægtede sig heller ikke på dette område. Nu skulle folkeskoleloven føres å jour, så man omsider kunne komme i gang med udbygningen. Bomholt indkaldte til Rundbordskonference, og der nedsattes et 8-mands udvalg, hvis opgave var at udarbejde et revideret forslag. Udvalget arbejdede i nær tilknytning til Danmarks Lærereforening, men det havde desuden kontakt til det såkaldte Askov-udvalg, som i særlig grad gik ind for Højskolens og Friskolens synspunkter. Jørgen Jørgensen var dette udvalgs repræsentant i 8-mands udvalget med amtsskolekonsulent Otto Jensen som stedfortræder. Og flere lovforslag så dagens lys i disse år, men kendetegnende for dem alle var bevarelsen

af en delt skole med en stærk mellemskole og realskole indbygget.

Men medens disse forhandlinger fandt sted i »de høje kredse« hos undervisningsministeren, så voksede uroen inden for landsbyskolekredse. Her havde man klart erkendt, at selv om man udbyggede skolerne på landet med hverdagsskolegang, med gymnastiksal og med skolekøkken og sløjdløkal, så ville dette intet ændre i flugten fra den hjemlige skole til egnens realskole.

En lovrevision måtte ganske enkelt indeholde det alternativ for landsbyskolen, at denne måtte have en udelt 7-årig skole med efterfølgende eksamensklasser, hvor eksamenskravene blev ligestillet med dem, der rådede i realafdelingen. En bekræftelse på synspunktets holdbarhed fandt vi i, at der spredt ud over landet lå et ganske vist ret begrænset antal landsbyskoler, som havde løst problemet ved at oprette et 2-årigt præliminærkursus i tilknytning til skolen. Det 2-årige præliminærkursus var en særdeles hård kursusform, men da det var eneste mulighed, bed man tænderne sammen og gennemførte slæbet med tilfredsstillende resultat. I Dalby på Hindsholm havde den 3-klassede skole overbygning med 2-årigt præliminærkursus. Tilsluttet var én 6-klasset skole, tre 3-klassede skoler og to 2-klassede skoler i 1951. Undervisningen på kursus blev helt overvejende varetaget af lærerne fra de forskellige skoler, også friskolelæreren fra Christen Kolds gamle friskole tog sin tørn.

Men vi følte det som sagt som en urimelig forskelsbehandling, at dette krævende kursus var landsbyskolens eneste mulighed, og med førstelærer A. Høyer-Nielsen, Skals, som formand stiftedes foreningen »Landsbyskolens Eksamensafdeling«, og mens landsbyskolerepræsentanterne i DLF's hovedbestyrelse var hæmmede af fællesskabet med købstadskolen, så bidrog i hvert fald foreningens virksomhed til, at uroen voksede inden for landsbyskolen.

Et ret dramatisk højdepunkt fandt sted i forbindelse med DLF's repræsentantskabsmøde i 1955. Sent på eftermiddagen dagen før repræsentantskabsmødet indbød vi landsbyskolerepræsentanter og kredsformænd til et møde i Vartov. Flere lærerkredsformænd og amtsskolekonsulenter stod som medindbydere. Jeg ved, at landsbyskolens repræsentanter i hovedstyrelsen var lidt i vildrede med, hvordan man skulle forholde sig til den indbydelse, man havde fået, men de indfandt sig ved mødets begyndelse, med formanden for DLF i spidsen, overlærer Niels Nielsen. Og han lagde ikke skjul på, at han

fandt vort initiativ utilbørligt, idet han stillede som et krav for at udtale sig, at mødet var strengt fortroligt. Mødets formål blev opfyldt, idet det klart viste den uro, der var til stede i landsbyskolekredse.

Bomholt handlede hurtigt, for allerede i januar 1956 udsendte han anordningen om det 3-årige præliminærkursus, og han opfyldte dermed et væsentligt ønske fra landsbyskolen. Men hvad ingen kunne se i 1956 var, at med disse 3 år lagt oven på folkeskolens første 7 år i en udelt skole var faktisk skabt den grundstruktur, som blev folkeskolens i løbet af 60'erne.

Det lykkedes dog ikke for Bomholt at blive den, der kom til at sætte sit navn under en ny folkeskolelov. I 1957 blev Jørgen Jørgensen atter undervisningsminister – denne gang i H. C. Hansens »trekantregering«, – og 1958-loven blev vedtaget. Havde der været stærk uro i landsbyskolekredse tidligere, så blev der i hvert fald nogen uro i visse lærerkredse i købstæderne. Jeg husker specielt et møde fra denne tid, hvor Odense Lærerkreds havde indbudt undervisningsministeren »til klø«. Først talte lærerkredsformanden, og hans tale var en stærk opbakning af delingen i skolen, hvad der havde stærk tilslutning i Odense. Jørgen Jørgensen var særdeles veloplagt, og han begyndte med at sige: »Ja, jeg ved, at i aften er jeg kommet ind i løvens hule!«, og så begik den 70-årige undervisningsminister det kunststykke i et timelangt både sagligt og varmt indlæg vist næsten at overbevise Odenselærerne om den styrke, som den nye lov havde i forhold til den hidtidige. – I midten af 60'erne gik Odense skolevæsen da også ad frivillighedens vej som alle de andre skolevæsner i købstæderne over til udelt skole.

Jørgen Jørgensen og Helveg Petersen

Som nævnt blev Jørgen Jørgensen undervisningsminister i 1957, og samme år blev Helveg Petersen statskonsulent for folkeskolen. Som formand for amtsskolekonsulenterne fra 1957 fik jeg i de følgende år et nært samarbejde med undervisningsministeriet, hvor det nu først og fremmest drejede sig om arbejdet i læseplansudvalget og forbedrelse af en ny læreruddannelseslov.

Jørgen Jørgensen var en »stærk« undervisningsminister, og når 1958-loven kom igennem, skyldtes det ikke mindst hans fremragende

politiske og taktiske instinkt. Atmosfæren i undervisningsministeriet i disse år var, som hvor en god husbond regerer. Han havde en mærkelig evne til at udbrede tryghed blandt sine medarbejdere både på højere og lavere niveau. Og så havde han ved sin side Helveg Petersen som statskonsulent, og det var især ved hans dynamiske indsats, at skoleloven i de følgende år fik »kød og blod«. Helveg Petersens fantastiske arbejdssevne blev snart en fabel. Jeg tror, det var Bo Bojesen, der indfangede ham i venteposition ved undervisningsministeriets dør, til den blev lukket op om morgenen. Jeg husker en morgen, vi skulle til møde i læreruddannelsesudvalget på Frederiksholms kanal 21. Af en eller anden grund stod der i porten en gammel kurvelænestol, og Kampmann bemærkede: »Er det den stol, Helveg bruger, når han venter på, at rengøringsdamerne lukker op om morgenen?« – Jeg husker en anden gang, hvor Helveg midt i travlheden blev indlagt på hospitalet for et maveonde. Der var en sag, jeg skulle drøfte med ham, og jeg havde fået lov til at opsøge ham på hans enestue. Men da jeg en varm sommerdag indfandt mig på stuen, var patienten borte. Han var ude at deltage i en indvielse el.lign. Jeg satte mig afventende i stolen og faldt for øvrigt i søvn i den stærke sommervarme, indtil jeg vågnede op ved, at Helveg var kommet tilbage. Det blå tøj blev hængt i skabet, og han var atter patient.

Jeg skal afholde mig fra en indgående omtale af arbejdet i Læseplansudvalget. Det var på mange måder et fængslende og spændende arbejde, og udvalget fungerede som et godt team under udarbejdelsen af »Den blå Betænkning«. Helveg Petersen var en fremragende leder af arbejdet, men hans hovedindsats, hvor han iøvrigt blev bakket kraftigt op af udvalget, var hans overordentlige kraftige betoning af arbejdet i 8.-9.-klasserne. Halvtredsernes strukturdebat led af den øjensynlige svaghed og mangel, at til trods for en almindelig erkendelse af, at den eksamensfrie skole var havnet i modløshed, så taltes der gennem flere år næsten udelukkende om eksamensmuligheder for børnene. Gennem læseplandudvalgets arbejde kom for alvor undervisningen i 8.-9.-klasse i søgelyset, og man har vel lov til at sige, at undervisningsvejledningen på dette område kom til at indeholde noget konstruktivt. Men de gode kapitler om denne sag slog ikke til, der skulle ganske enkelt opbygges en ny tillid til arbejdet omkring 8.-9.-klasse. Og her øvede Helveg Petersen en usædvanlig indsats. Vi husker ham fra disse år, hvor han drog landet rundt til et utal af

møder i forældre kredse og forsamlinger. Idet han besteg talerstolen, lagde han foran sig en mægtig bunke notater, som han iøvrigt meget sjældent gjorde brug af, men inden der var gået mange minutter, havde han forsamlingen med sig omkring sine synspunkter. Og det særligt bemærkelsesværdige var, at disse tanker vandt indpas i mange erhvervskredse, så en friere og mindre bogligt orienteret ansættelsespraksis blev fulgt ved ansættelse af de unge. Her må naturligvis tilføjes, at beskæftigelsessituationen dengang affødte en optimisme, idet vi oplevede, at de store fødselsårgange fra 40'erne uden vanskelighed kunne optages af arbejdsmarkedet.

En egentlig målsætningsdebat fandt ikke sted i forbindelse med 58-loven. Der var ligesom ikke kræfter til at bevæge sig ind på dette område. Ministeren genudsendte i 1960 bekendtgørelsen om undervisningen fra 1941 – denne bekendtgørelse, der ved sin stærke understregning af det karakteropdragende og det holdningsmæssige vidnede om, at den havde krig og besættelsesår som baggrund. »Den blå Betænkning« bevæger sig i nogen grad i et tomrum rent målsætningsmæssigt, selv om den for så vidt loyalt byggede på de forskrifter, der forelå. Der er da også adskillige, der husker, hvordan dette forhold gav professor Lindhardt en vistnok kærkommen mulighed for skarpt at kritisere hele arbejdet. Det var især nogle afsluttende ord i indledningskapitlet: »Det er skolens opgave at fremme alle muligheder for, at børnene kan vokse op som harmoniske, lykkelige og gode mennesker«. I et »tidehvervsøre« er dette stykke ren rationalisme. Jeg har en enkelt gang hørt Lindhardt og Helveg diskutere »Den blå Betænkning«, og jeg tror egentlig, at de ikke forstod hinanden. Fra et evangelisk-luthersk synspunkt kan den nævnte formulering nok ægge til modsigelse – den kunne jo for så vidt godt have haft Ludvig Reventlow som forfatter, men det var dog ham, der har æren af at være en af de første, der evnede at indrette en dansk skole, så børnene befandt sig vel og oplevede undervisningen som noget lystbetonet.

Arbejdsopgaver i amterne

Hjemme i vore amter lå der i kølvandet af 1958-loven to store arbejdsopgaver, der ventede på en løsning. Den ene var at følge loven uddannelsesmæssigt op med de mange udfordringer, som loven stillede i pædagogisk henseende, og den anden var fuldførelsen af sko-

leudbygningen, der nu kunne realiseres inden for en fastlagt planlægning på grundlag af skolelovens strukturbestemmelser. Og i begge opgaver blev vi amtsskolekonsulenter stærkt implicerede.

Kursusarbejde:

I tilsynsloven af 1933 stod anført under konsulentens arbejdsområde: »Han iværksætter og leder instruktionskursus for lærere i amtet«. Denne bestemmelse havde nogen betydning i en række år – vel helt op imod 1960. Provinsårskurserne havde endnu ikke den store slagkraft, men de lokale lærerkredse var ofte særdeles virksomme med at indbyde til instruktioner og møder. Disse møder i den lokale lærerkreds havde deres eget præg. Alle kendte alle, og man så måske mindre på faget og mere på samværet med kolleger, hvor det fælles kaffebord altid var en stående foreteelse. Det var utænkeligt at begynde disse møder uden brug af sangbogen. Hvor lærere mødtes, blev der altid sunget.

På amtsbasis havde vi det årlige lærerstævne – »Tarup-mødet« – hvor alle rykkede af huse, og har man glemt mange af de foredrag og instruktioner, der fandt sted, så husker man stadig morgensangen, når 6-700 lærere stemte i med »Se, nu stiger solen-« eller »Den signede dag-«. Når jeg genopfrisker disse møder med ældre lærere, så vender de altid tilbage til denne sang og dette samvær, der nok kunne stimulere til at vende tilbage til den hjemlige hverdag.

Men den nye skolelovs krav til uddannelse kunne ikke honoreres gennem disse mødeformer, og det er i disse år, at provinsårskurserne får virkelig slagkraft. Det er også i disse år, at skolecentralerne for undervisningsmidler og fællessamlingerne får styrke og finder en form, der svarer til de store krav, som materialemæssigt blev stillet til skolerne. Uddannelseskurser og materialebistand blev nødvendige forudsætninger for lovens gennemførelse ude i skolerne.

I det mindre format og som udtryk for lærernes interesse for videreuddannelse kan nævnes vore »pædagogiske studiekredse«, hvor vi indbød lærerne i amtet til at deltage i en studiedag en månedlig dag vinteren igennem. Når jeg siger »vi indbød« ligger heri, at indbyderne var lærerkredsformændene og konsulenten. Det var fast skik fra min forgængers tid, at alt kursus- og instruktionsarbejde blev tilrettelagt i nøje samarbejde med amtets kredsformænd. Vi samle-

des som sagt en dag om måneden og fyldte en skole op med forskellige arbejdsgrupper omkring folkeskolens fag. Vi havde i dette arbejde en god støtte af Henrik Sidenius, der var skoleinspektør på Kroggårdsskolen ved Odense. Jeg kan da også nævne, at en ung lærerinde fra Sct. Klementsken ved Odense – Ritt Bjerregaard – var deltager, og så vidt jeg husker, ledede hun en gruppe for småbørnsundervisning.

Skoleudbygningen

Den anden store opgave var udbygningen af kommunernes skolevæsen, så lovens krav kunne opfyldes. Arbejdet med skoleplanlægning og skolebyggeri optog en meget stor del af tiden, og vi blev i disse år godt kendt med hver kommune i amtet – med kommunalbestyrelser, med skolekommissioner og lærerne ved skolerne. Og egentlig var det forbavsende, hvor uanfægtet kommunerne begav sig ind i forhandlinger med nabokommuner om samarbejde omkring nyordningen af skolevæsenet i form af skoleforbund eller andre aftaleformer. Men man kunne da også møde eksempler på det modsatte, hvor gammelt nag og jalousi kommunerne imellem kunne komme op til overfladen. Jeg oplevede det på en pudsigt måde på Nordfyn. I Vigerslev kommune skulle man bygge ny skole, og man ville gerne have et 3-årigt præliminærkursus – det var i 1957 – men dette krævede samarbejde med en nabokommune, og man henvendte sig til Søndersø. Lige fra den yngre stenalder har livsvilkårene her været forskellige. Søndersø hører til Sletten med Jættestuesamfundet i tæt bebyggelse, hvorimod Vigerslev er en gammel »skovkommune«, hørende ind under de mægtige skovstrækninger, der dækkede Vestfyn til langt op imod vor tid. I dag er forskellen befolkningsmæssigt udvisket – dog er Vigerslev stadig en »skovkommune«, mens Søndersø er rent landbrugsareal. Tilbage til forhandlingerne på Søndersø kro – det gik træt – man havde ingen lyst til i Søndersø at gå i den verdenshjørneretning i et samarbejde, og situationen fik udløsning ved, at et medlem af Søndersø sogneråd siger: »Det er jo sådan, at vi æ jutte så gla' ve at gå ind i skøvene«. Jeg tænker, at denne replik kunne have vundet tilslutning både fra dem, der i yngre stenalder rejste de mange jættestuer på Sletten og runemesteren, der huggede Alles runesten i Glavendrup-lunden.

Rationelt skolebyggeri

Men i begyndelsen af 60'erne var alt klart til at tage fat på udbygningsarbejdet. Skoleplanlægningen var stort set afsluttet i o.m. folkeskolelovens muligheder, og kommunerne var meget ivrige efter at komme igang. Men her opstod den hindring, at regeringen som følge af den økonomiske og erhvervsmæssige situation var nødt til at indtage en restriktiv holdning med hensyn til at give igangsætningstilladelser til skolebyggeri. På arbejdsmarkedet befandt man sig i en overophedet situation, hvor manglen på arbejdskraft var meget generende og farlig for lønudviklingen. Eksempelvis kan nævnes, at da en muremester på Vestfyn om morgenen kom for at tilse et større skolebyggeri, var hans 6 mand simpelthen blevet kidnappet af en entreprenør i Odense ved hjælp af lidt »sort« i lønningsposen.

I undervisningsministeriets byggecirkulære i 1962 stod der: »Der vil i finansåret 1962/63 ikke blive stillet nogen kvote til rådighed for igangsættelse af folkeskolebyggeri, og der vil kun i rene undtagelsestilfælde kunne forventes givet tilladelse til indretning af nye undervisningslokaler i finansåret 1962/63«.

Men det var også i denne cirkulæreskrivelse, at der for første gang blev peget på nødvendigheden af en mere rationel og arbejdskraft-besparende byggeform, idet følgende blev udtalt: »Ved udstedelsen af igangsætningstilladelse vil der blive givet fortrinsstilling for arbejder, som er projekteret med henblik på en rationel og arbejdskraft-besparende gennemførelse, herunder byggeri med præfabrikerede elementer«.

Det var i denne tid, at »de grønne skoler« blev opført under socialforsorgen, og i undervisningsministeriet arbejdede et skolebyggeudvalg – med senere departementschef Mogensen som den drivende kraft – med, om man kunne gennemføre noget lignende for skolebyggeriet. Men ideen strandede på, at man ikke – som i Fr. IV's tid med Rytterskole-byggeriet – havde en central magtbeføjelse, der kunne pålægge kommunerne at følge ideen op. Efter dansk kommunallovgivning var den praktiske udførelse af skolebyggeriet en lokal kommunal sag, og man lod det derfor blive ved skrivelsens løfte om en fortrinsstilling for rationaliserede byggerier, idet man afventede, hvad der ville ske.

Og der skete meget hurtigt noget på Fyn, idet øens 12 skolearkitekter sluttede sig sammen i et samlet fremstød, der populært gik

Plantegning af rytterskole. Nederst: Normalklasserum i Fynsplanskole. Siden Frederik IV i årene 1720-30 lod opføre 240 ens skolehuse over hele landet, har der ikke fundet nogen samlet planlægning af skolebyggeriet sted. I 1963 tog man et initiativ på Fyn.

under navnet »Fynsplanen«. I arkitekt Per Kyed, Odense, fik man en dygtig leder af Centralkontoret, hvor det praktiske arbejde blev udført. Hovedideen bag rationaliseringen var for så vidt enkel, idet skolens forskellige lokaletyper – klasselokalet – faglokaler af forskellig art – lærerværelse – depoter – blev typegodkendt, og typetegningerne kunne herefter – uden den sene vandring til og fra faginspektørrernes bord – benyttes direkte i et projekt. Men dette indebar, at

Fynsplanens lokaler blev af »optimal« kvalitet efter tidens pædagogiske krav, idet de enkelte faglige medarbejdere naturligvis ville helgardere sig ved en sådan art af godkendelse. Forøvrigt var der hele projektet igennem et indgående pædagogisk samarbejde omkring lokaleudformningen mellem arkitekter og lærere, og jeg kunne næsten have lyst til som den største fordel ved arbejdet i pædagogisk henseende at fremhæve, at overalt, hvor Fynsplanens skoler blev opført, blev normalklasseværelset på 60 kvm. Det var på den tid et klart fremskridt. – Med hensyn til det rent byggetekniske blev byggeprocessen gennemrationaliseret, idet man hele byggeriet igennem støttede sig til præfabrikerede elementer. I den beskrivende mængdefortegnelse var det pågældende byggeris mange elementer talt op og kunne bestilles til aflevering på byggepladsen.

Men endnu et krav skulle opfyldes. Byggerierne skulle indgå i amtskommunens samlede skoleplanlægning. Men da den forelå udarbejdet i 1962, var vejen åben, og man manglede blot det vigtige i sagen, at kommunerne tilsluttede sig planen. Og her fik initiativet en stærk opbakning fra de fynske skoledirektioner med stiftamtmand J. Høirup, Odense, og amtmand Glente, Svendborg, i spidsen.

Ret hurtigt havde man de første kommuner tilmeldt planen, og den første »pulje« kunne løbe af stabelen, og den blev hurtigt efterfulgt af flere. Senere sluttede Vejle amt sig til planen, og der kom et udmærket samarbejde i stand mellem de tre skoledirektioner, hvilket bl.a. fik udtryk i en fælles studietur til England, hvor vi studerede det såkaldte CLASP-system (Consortium of Local Authorities Special Programme) i Nottinghamshire.

Iøvrigt er der et navn, som jeg i forbindelse med dansk folkeskolebyggeri i disse meget travle byggeår vil fremhæve. Vi havde en fortrinlig støtte og vejleder i undervisningsministeriets rådgivende arkitekt Hans Henning Hansen. Han havde en særlig evne til at indleve sig i den lokale situation i det enkelte byggeri, og han formåede næsten altid at give impulser, som sigtede mod forbedringer og langsigtede løsninger. Han orienterede sig indgående i disse års ret hektiske pædagogiske udvikling, men hans bedømmelse af de enkelte projekter var altid præget af sund sans og en vågen kritisk holdning. Dertil kom hans uopslidelige stilfærdige humor, som formentlig medvirkede til, at han »overlevede« floden af projekter, der strømmede til hans bord.

Skelvejskolen i Assens. Fynsplanskole. Foto: Jørgen Schou.

Opbrud i kommuneinddelingen

Biskop Jacob Madsen var biskop for Fyn fra 1587 til 1606. Han giver i sin visitatsbog, der opbevares på landsarkivet i Odense, en nøje skildring af alle sine sogne og besøg der. Da jeg begyndte som konsulent i 1951, måtte jeg konstatere, at der var et næsten fuldstændigt sammenfald mellem de kommuner, jeg skulle betjene, og de gamle kirkesogne, der havde deres rod i middelalderen. På landsbasis var billedet vel stort set det samme. Ikke underligt, at noget måtte ske, hvis det kommunale selvstyre skulle overleve. På mange måder havde vi i vort arbejde med skoleplanlægningen foregrebet begivenhedernes gang ved oprettelse af skoleforbund og aftaleoverenskomster.

Og nu kom udviklingen til at gå slag i slag. I 1958 nedsattes kommunallovskommissionen, og der blev i første omgang givet kommunerne lejlighed til ad frivillighedens vej at danne nye, større og mere bæredygtige kommuner.

Afslutningen på denne frivillighedsperiode var kommunevalget i 1966, hvor der ud over landet var dannet 118 nye »stor-kommuner«. Bortset fra sammenlægningen omkring Odense blev sammenlægningerne gennemført i Odense og Assens amtsråds kredse til 1966. Re-

sultatet var, at det hidtidige antal på 90 kommuner blev reduceret til 16. (Her er Svendborg amt ikke medregnet).

Det var med en vis spænding, man som konsulent deltog i sammenlægningsforhandlingerne ude i amtet. Spørgsmålet var jo, hvordan den nye kommuneinddeling ville falde i tråd med den skoleplanlægning, som allerede var tilendebragt, da forhandlingerne om kommuneinddelingen tog sin begyndelse. Man blev dog hurtigt beroliget. Når man kom ud i sognene til forhandlingsmøderne, viste det sig hurtigt, at bevarelse af en acceptabel skolestruktur ud fra de allerede foretagne aftaler var noget centralt, og det blev i høj grad den udarbejdede skoleplanlægning, der dannede grundlag for den nye kommuneinddeling.

Mens man overalt i landet i disse år opførte købstadskoler og skoler i omegnskommuner og større stationsbyer som 3-sporede skoler, så indtog man i de forskellige amter en lidt varieret holdning for de egentlige landdistrikter. Nogle amter foretrak også her den 3-sporede skole med det til følge, at de fleste skoler i landsbyerne totalt forsvandt. I de fynske amter – og sikkert ikke uafhængigt af øens friskoletradition – blev i betydelig udstrækning den 7-klassede, én-sporede skole liggende i landsbysamfundet, når dette havde et tilstrækkeligt børnetal. Og diskussionen blev jo ikke afsluttet, men løber videre i dagens miljøovervejelser. Konkluderende om denne udbygningspolitik, som vi gennemførte, og for hvilken man har sin del af ansvaret, kan jeg sige, at de 7-klassede skoler næsten alle stadig ligger derude, og at de pågældende landsbysamfund gennem årene har haft et samlingssted, der ikke blot skolemæssigt, men i bred kulturel betydning har givet befolkningen store værdier.

— — —
Perioden fra 1935 til 1970 kan måske karakteriseres som det tidsrum, hvor skolen drejer ud fra de gamle spor, der fører tilbage til skoleanordningerne af 1814 og almenkoleloven af 1903, og hvor sporene fører ind i en ny tid.

Rent statistisk kan udviklingen på uendelig mange måder gøres op ved børnetal, klassetal, skoletal osv. Hvad de statistiske beretninger imidlertid kun mangelfuldt eller måske slet ikke kommer ind på, er, hvad der skete med skolens eget indre liv, ja, det går måske an i et causerende foredrag som dette at stille det spørgsmål, hvad der skete i disse år med skolens »sjæl«?

*Amtskonsulent Viggo Land.
Foto privat.*

Der er et kæmpespring fra Jørgen Jørgensens bekendtgørelse om målet i undervisningen fra 1941 til formålsparagraffen i 1975. Her står over for hinanden en skole, hvor man bekender sig til en stærkt holdningspræget pædagogik og en skole, hvis målsætning er udsprunget af et pluralistisk samfund. Nu kan skolepolitikere jo til enhver tid forsøge at nedfælde deres tids opdragelsesidealer i tidens skolelov, men jeg er tvivlende overfor, om en skoles indre liv primært formes af sådanne formuleringer. Det, som jeg i særlig grad finder som et særpræg for den danske skole i den nævnte periode, er den givne frihed til for lærere, for elever og for forældre at forme og opbygge skolens indre liv ud fra personlige synspunkter og overbevisning. Og når de sidste 50 år – trods vældige ændringer og nydannelser – trods alt er gået uden de store »skred« i arbejdet, skyldes det en betragtning på lærer og elev, som stiltfærdig overlever gennem hele perioden – også selvom formålsparagraffen laves om. Eleven har været forskånet for propaganda fra skolens side, han har – for at bruge et løgstrupsk udtryk – fået lov til at befinde sig i sin »urørlighedszone«. Og for læreren er det almindeligt erkendt, at trods vejledninger og henstillinger så er der trods alt hjemlet ham ret til at udøve sit skolearbejde ud fra sin personlighed og med det engagement, som dette giver. Dette samspil kan ikke skabes gennem lovgivning, men kun opøves gennem det daglige skolearbejde år efter år, og når der skal tales om skolens indre liv, så tror jeg, at det er dette samspil, som har båret skolen som en dansk folkeskole.